

ESTUDI HISTÒRICO-VEXIL·LOLÒGIC I PROPOSTA D'UNA BANDERA PER A LA CIUTAT D'ALCÚDIA

Rafel Serra de la Creu i Bennàsser

I. Consideracions generals

I.1. Normativa

Les disposicions legals aplicables en matèria de banderes en l'àmbit de la Comunitat Autònoma de les Illes Balears són les següents:

1. L'article 4.2 de la vigent Constitució Espanyola de 1978, estableix que els Estatuts autonòmics podran reconèixer banderes i ensenyes pròpies, que s'utilitzaran junt a la bandera nacional als edificis públics i actes oficials.

2. L'article 6 de l'Estatut Balear, descriu la bandera de la Comunitat Autònoma i preveu la possibilitat que cada illa pugui gaudir de bandera pròpia.

3. La rehabilitació, adopció o modificació de banderes i altres símbols municipals, es regeixen actualment per la Llei 7/1985, de 2 d'abril, Reguladora de les Bases de Règim Local, que dintre del seu article 22 paràgraf 2.b) faculta als ajuntaments l'adopció o modificació de la seva bandera o ensenya. El Reial Decret 2568/86 de 28 de novembre de 1986, desenvolupa l'anterior llei i el seu article 186 determina el procediment a seguir per a l'adopció o modificació dels repetits signes municipals propis.

4. La llei 20/2006, de 15 de desembre, municipal i de règim local de les Illes Balears (BOIB 186, 27/12/06), dintre del títol II (Els Municipis), Capítol I (Els elements del municipi. Identificació), Article 10 (Identificació), diu:

“1. Cada municipi s'identifica pel seu nom oficial i pot tenir un escut o un distintiu, una bandera i un himne municipal.”

“2.- Per acord de la majoria absoluta del ple es pot aprovar o modificar l'escut, l'himne o la bandera del municipi, o alterar-ne la denominació, i s'ha de seguir un procediment específic que s'ha de regular reglamentàriament. Els canvis de denominació només tindran caràcter oficial quan siguin inscrits en el registre corresponent i es publiquin en el Boletín Oficial del Estado i en el Butlletí Oficial de les Illes Balears”.

A data d'avui, no s'ha publicat el Reglament al que fa menció l'anterior llei que està en vigor. El procediment habitual a seguir, començarà per acord del ple de l'Entitat Local corresponent, que contindrà una descripció detallada del projecte de bandera aprovada, així com la justificació dels motius de l'acord. A l'expedient s'incorporarà la memòria o estudi tècnic firmat per un expert i un dibuix–projecte de la bandera a adoptar.

I. 2 Sobre la vexil·lologia i altres dades d'interès

Els substantius “vexil·lologia” i “vexil·lòleg” deriven del mot llatí *vexillum*. Els vexilla (plural de *vexillum*) eren, a l'antic exèrcit romà els estandards compostos per un símbol, a dalt de l'asta, i a continuació un tros apaïsat, gairebé quadrat, de roba. Els estandards precedents, sense el tros de tela són els vexil·loides (o falsos vexilla), també dits “*signum*”. El vocable *vexillum* és diminutiu de *vellum*: vel, mant, cortina; que a la vegada té el seu origen de *vellus*: pell amb llana, llana. La particularitat, doncs dels vexilla, fou l'additament de la tela o drap (**fig. 1**). La paraula vexil·lologia, va ésser encunyada pel nord-americà Whitney Smith a Massachusetts EUA cap a començaments dels anys seixanta. Avui és acceptada internacionalment.¹

Com és sabut, les banderes tenen un origen militar a partir dels vexil·loides esmentats, que neixen a Orient. Primitivament solien portar una cinta, una cua, una borla, etc... i finalment un tros de roba (vexilla). Els símbols de dalt de l'asta podien ésser molt diversos: l'àguila, que fou unificada per les legions romanes al final, la creu dels cristians, etc. La necessitat d'agrupar-se i reguardar-se les tropes a l'emparament d'una insígnia fàcilment identificable, motivà el naixement d'una bandera de roba de considerables dimensions com a punt de referència i crida visual. Es diu que l'origen de vexil·lologia és anterior a l'heràldica i que mentre l'escut servia de diferenciació individual, la bandera atenia a la necessitat d'atreure a un grup de persones que combatien al seu resguard.

Segons el moment històric, l'ús, el lloc on es col·loca i la forma, la bandera rep una extensa varietat de noms: estendard, ensenya, senyera, gonfanó, guió, penó, pavelló, gallardet, banderola, etc.

La bandera, com la coneixem avui, es diu que fou introduïda a Occident al segle XII. Segurament foren els Xinesos els primers a emprar-la, després l'ús s'estengué

¹ La bibliografia general sobre vexil·lologia que hem consultat per a la redacció del present treball és la següent: CADENAS Y VICENT, V. de, *Manual de vexil·lologia. Nociones y términos propios de la ciencia de las banderas*, Instituto Salazar y Castro (C.S.I.C.), Editorial Hidalguía, Madrid, 1976; SERRADOR Y ANINO, R., *Iniciación a la vexilología*, El Perseverante Borjoña. Prensa y Ediciones Iberoamericanas, S.A., Madrid 1992; *Diccionario de vexilología*, Sociedad Española de Vexilología, S.a., s.f.; *Reglamento de Banderas actualizado*, Compilado, Comentado e Ilustrado por Miguel Arias Pérez. Sociedad Española de Vexilología, Madrid, 2005; PORTER I MOIX, J., «La novetat de la Vexil·lologia», *Revista Paratge. Quaderns d'estudis de genealogia, heràldica, sigil·lografia i nobiliaria*, 2 (Barcelona 1991), pp. 23-28; PORTER I MOIX, J., «Notes per a un assaig d'un manual de Vexil·lologia», *Revista Paratge. Quaderns d'estudis de genealogia, heràldica, sigil·lografia i nobiliaria*, 13 (Barcelona, 2001), pp. 65-82.

al sud-est asiàtic i a l'Índia, d'on passà a l'Islam. Les croades difongueren el seu ús entre els pobles cristians, generalment inspirades en el símbol de la creu. Així fou iniciada una tradició que s'ha conservat en algunes banderes nacionals; la danesa es té per la més antiga de les banderes europees.

S'ha de dir que en el transcurs dels temps, la bandera evoluciona i es va carregant de costures, brodats, combinació de teles de diversos colors, figures i, finalment, es complementa amb un escut o simplificació d'ell. També adoptà multitud de formes: escutada, en semicercle, triangular, quadrada, rectangular, amb caudes, amb serrells, etc., i nombroses proporcions.

A l'edat mitjana és tanta la convergència entre l'escut i bandera que, a la majoria dels casos, l'un i l'altre mostren el mateix senyal. Així el Rei Sanç de Mallorca, el 14 de desembre de 1312 estant a Montpeller, concedí a instància de la Universitat de la ciutat i regne de Mallorca, “un senyal que en la part superior hi hagi el senyal nostre reial barrat i a la part superior el senyal d'un castell blanc posat sobre “*livido*”. Hi ha discussió sobre si la concessió es refereix al blasó quarterat de la ciutat de Palma o a la bandera de Mallorca, s'ha de dir –emperò– que ja existia un atorgament anterior pel rei Jaume I d'un símbol propi a la ciutat de Palma a l'any de 1269. A partir del S.XIV les banderes de Mallorca (o Palma), estan documentades amb dues modalitats de composició: quarterada (dalt a l'asta i a baix al vol els pals de Catalunya –o barres horitzontals– i a dalt al vol i a baix a l'asta sobre drap morat un castell blanc) o en la forma actual (en el terç primer vertical sobre, drap morat, un castell blanc i a la resta de la bandera, nou barres horitzontals de la mateixa amplada, la primera, tercera, quinta, setena i novena, grogues i les quatre restants vermelles). És cert que no sempre coincideixen el nombre de pals o barres horitzontals, com tampoc la col·locació de les figures dintre dels quarters.

Fins el segle XVII, les banderes foren més aviat distintius de dinasties, autoritats, ciutats i cossos militars, i no solien ésser banderes nacionals. L'ús de les banderes com a signe d'una nació data de la fi del segle XVIII, a partir principalment de la independència nord-americana i de la Revolució Francesa.

La bandera espanyola, té el seu origen en el pavelló que portaven els vaixells de guerra. En temps del rei Carles III d'Espanya, diverses dinasties de la família Borbó, regnaven fins a sis estats diferents (França, Espanya, Nàpols, Toscana, Parma i Sicília) i empraven a l'hora la mateixa bandera de color blanc, diferenciant-se sols per l'escut. Això produïa constants –i greus– problemes. Creiem que l'ús del pavelló blanc fou normalitzat, no sols per emprar aquest color la casa reial de Borbó (que com veurem, també utilitzava el blau fosc), sinó –possiblement– per ésser molt més visible, dintre de la mar. Per evitar confusions entre els diversos estats que empraven banderes blanques a les seves naus, l'any 1785 (Carles III), va adoptar per a la marina espanyola, d'entre una dotzena de dissenys, el pavelló format per tres faixes horitzontals vermelles la primera i la tercera, groga i de doble amplada la central. Finalment a 1843 (Elisabet II), la bandera de la marina, va esdevenir la bandera oficial de l'Estat espanyol.

II. Anàlisi històrico-vexil·lològic de la bandera d'Alcúdia

Una vegada realitzada la investigació prèvia sobre l'existència d'una bandera històrica utilitzada per l'Ajuntament d'Alcúdia, el resultat ha estat concloent: Consta l'ús inveterat d'una ensenya que és emprada avui a la Processó del Sant Crist; si bé, abans també era emprada el Dijous i Divendres Sant, i a la festivitat de Sant Esteve, en el sermó conegut com "Sermó de la Batalla". Tradicionalment, es manté que aquesta senyera és la mateixa emprada per la Ciutat a la Guerra de les Germanies (XVI) i és coneguda com l'estendard o bandera d'Alcúdia o de les Germanies.

Es tracta d'una bandera apaïsada de considerables dimensions de color blau fosc amb una creu llatina groga (o blanca) girada a l'asta, abscissa i descentrada verticalment. Sols ocupa una petita porció del drap, el travesser (o faixa) toca a l'asta i s'allunya de manera molt exagerada del vol, els braços del pal s'atraquen, emperò no arriben a la vora superior ni inferior de la bandera. A simple vista es pot comprovar l'antiguitat del teixit, que analitzat científicament, s'ha datat sobre finals del XVII, començament del S. XVIII. La proporció està més propera al 11:28 que de l'actual 2:3, el que també incideix en la seva l'antigor i pot ajudar a formular una hipòtesi del seu primitiu ús.

L'avió de l'ensenya queda patent, no sols del material del drap, sinó del propi disseny, ja que la creu, sols ocupa una petita porció del drap.

Estèticament guarda una retirança notable amb el "Dannebrog" (també conegut per Creu de Saint Olaf i Creu Nòrdica). Com hem dit, les croades difongueren l'ús de les banderes entre els pobles cristians, generalment inspirades en el símbol de la creu. El "Dannebrog" o bandera de Dinamarca, és una bandera apaïsada, vermella, amb una creu nòrdica blanca que es creua en el terç primer. O dit amb altres paraules, una creu llatina plana girada cap a l'asta, amb el travesser col·locat en el centre òptic del drap. Es manté que és la bandera més antiga d'Europa i fou seguida per les banderes de Suècia i Noruega. Una llegenda ubica l'inici de l'ús del Dannebrog a una batalla que tingué lloc a 1219, altres a 1204 i la relacionen en la creu de l'emperador romà Constantí El Gran. El que està documentat és que Frederic II de Dinamarca emprà la bandera a 1559 i manà col·locar-la a la catedral de Schelwig (actual Alemanya).

Sobre l'origen de l'actual bandera utilitzada per la ciutat d'Alcúdia

Com hem dit, la tradició popular la identifica amb l'estendard emprat per la ciutat durant la guerra de les Germanies.

És sabut que un important nombre (en quantitat i fonamentalment en qualitat) de perseguits pels agermanats cercaren darrer refugi dintre les muralles d'Alcúdia.

Després de l'assalt al Castell de Bellver, radicalitzat el conflicte, assassinat en Joan Crespí, i encapçalada la revolta per en Joanot Colom, els mascarats es parapetaren al Castell de Santueri i a la vila d'Alcúdia.

El primer dubte que sorgeix, és si en els enfrontaments –a Alcúdia- entre agermanats per un costat i per l'altre mascarats i alcudiençs, els darrers, lluitaren baix una sola bandera o diverses. Està documentat que els agermanats utilitzaven banderes distintes, segons les viles de procedència i possiblement els gremis als que estaven inscrits. Dintre de les cròniques elaborades per dos dels notaris refugiats a Alcúdia (que més endavant identificarem), es parla de banderes de diverses viles per part dels agermanats, emperò res es diu sobre les banderes emprades pels refugiats a Alcúdia (i alcudiençs). Aquesta diferenciació a l'hora de narrar les ensenyes dels dos bàndols enfrontats, pot desembocar a la conclusió de l'ús d'una sola bandera pels mascarats (i alcudiençs). Existeixen algunes dades indiciàries, si bé no concloents, que fan referència a l'emprament del pendó reial com a única ensenya enarborada per totes tropes d'Alcúdia. En el volum dedicat a Balears de la coneguda col·lecció "España sus monumentos y Artes – Su naturaleza e Historia" de Pau Piferrer i Josep Mª de Quadrado, podem llegir: "*Alcúdia triunfava moralmente a la sombra del pendón Real*"² Res es detalla en la "Historia General del Reino de Mallorca" dels autors Dameto, Mut, Alemany, Moragues i Bover, de 1841.³ S'ha de dir que l'únic tom publicat en vida de Joan Dameto (l'any 1633), sols arriba fins a la mort de Jaume II i que recull dades de la Història de Joan B. Binimelis. La informació facilitada a "La Nueva Historia de la Isla de Mallorca y de Otras Islas a ella adyacentes" del prevere Joan B. Binimelis i García (1539-1616), serà, de molt, la més aclaridora i convincent, per diversos motius: el poc temps transcorregut des de la publicació de la primera edició de la seva història (1593) i els fets que narra; en segon lloc, per fer referència expressa a l'enfrontament de Can Capdebou, i per últim, per ésser l'única font que fa menció Reinés. En el cinquè llibre, dedicat gairebé en exclusiva a les germanies, Capítol XLVI "Los de Alcudia eligen por su Capitán a Pedro de Pachs", primer parla de l'arribada de D. Pere de Pachs procedent de Menorca, i poc després (22 desembre 1521) del seu nomenament com a Capità (i cabdill) d'Alcúdia, i ens diu: "*Y finalmente el día de San Esteban, determinaron salir y dar sobre el campo de los enemigos. Y poniéndose a punto de guerra; encomendándose a Dios, y a Nuestra Señora y con la bandera de las armas del emperador D. Carlos, salieron hasta 108 hombres, y siete a caballo, y con grande grita y regocijo marcharon contra el campo de los enemigos*"⁴

Sabem que el comandament de les tropes d'Alcúdia fou encarregat a un extern, en concret a D. Pere de Pacs (fill d'un altre Pere de Pacs, que també fou Capità

² PIFERRER, P. Y QUADRADO, J.M., *Islas Baleares*, Barcelona, 1888, p. 67.

³ DAMETO, J.; MUT, V.; ALEMANY, J., *Historia General del Reino de Mallorca*, edición corregida y anotada por el Dr. D. Miguel MORAGUES y D. Joaquín María BOVER, Palma, 1841.

⁴ BINIMELIS, J., *Nueva Historia de la isla de Mallorca*, [Ca. 1600], Palma, 1927, V, pp. 240-242.

d'Alcúdia i morí a mans dels agermanats el mateix any de 1521). També consta que un nombre considerable de refugiats formava part de l'estament de la noblesa, que a l'època integrava –pràcticament en exclusiva– l'oficialitat dels exèrcits reials, ja que eren –gairebé– els únics entrenats per a la guerra.

A la novel·la històrica *La perla de Alcúdia, seguida de la Historia compendiada de Alcúdia*,⁵ original del Metge Juan Reinés Ferrer, hi ha dos mencions a la bandera que tractem –clarament– contradictòries:

Dintre del capítol: “Batalla de 26 de Diciembre (1521) en el Camino de Palma, Junto a la Herencia Capdebou”, parla primer que la bandera fou capturada a Jaume Roig (que diu era el portaestendard del poble), greument ferit i que un altre alcudienc (Antoni Font) la va recuperar: “*La hazaña de Font recuperando con su solo esfuerzo el estandarte de Alcúdia, le valió el derecho de transmitir á su posterioridad el cargo de porta-estandarte de esta ciudad, y en defecto de estos debía pasar este honor á los de Amoros. Así sucede en el día*”.⁶ I parla de l'extinció de la família Font, poc abans, i com la família Amorós a 1854 té l'honra de portar la bandera, com a descendents d'un Pere Amorós que intervingué a la recuperació de l'estendard.

A l'epíleg de l'obra, a la nota final transcriu: “*Las armas de Alcúdia que ostentaba el estandarte que los alcudianos desplegaron al viento en la guerra que sostuvieron contra los agermanados, eran dos torres; y los dos grifos que tienen sobre ellas ahora, sosteniendo una corona imperial, añadióselos el emperador D. Carlos V*”.⁷

A la seva Història d'Alcúdia, Pere Ventaiol Suau copia textualment (paraula per paraula) la descripció novel·lada del Dr. Reinés: (“Batalla de 26 de Diciembre (1521) en el Camino de Palma, Junto a la Herencia Capdebou”), i reproduïx també el passatge transcrit de “La Perla”: *La hazaña de Font recuperando con su solo esfuerzo el estandarte de Alcúdia, le valió el derecho de transmitir á su posterioridad el cargo de porta-estandarte de esta ciudad, y en defecto de estos debía pasar este honor á los de Amoros*. “*Así sucede en el día*”.⁸

Cap dels dos autors alcudiencs menciona la font d'on extreu la identificació dels personatges de la “Batalla de Can Capdebou”. Per contra, aquest passatge està documentat a l’*Instrumenta seditionem et discordiarum que Insula Baleari Maiori contingere contra alcudianos*”, crònica que recollint els testimonis dels notaris Joan Morro i Miquel Sabater (refugiats a Alcúdia) fou elaborada per a negociar la concessió dels privilegis atorgats pel Rei Carles I, per a premiar l'important paper a la Guerra de les Germanies per la –llavors– vila d'Alcúdia. El notari Sabater, parla de l'enfrontament novel·lat pel Dr. Reinés (i recollit per l'Apotecari Ventaiol) i res diu

⁶ *Ibidem*, pp. 228-229.

⁷ *Ibidem*, p. 339.

⁸ VENTAYOL SUAU, P., *Historia De la Muy Noble, Leal, Ilustre, Invicta, etc., Ciudad Fidelísima de Alcúdia Desde los tiempos prehistóricos hasta nuestros días por D. Pedro Ventayol Suau*, I, Palma, 1927, p. 223.

sobre la pèrdua i recuperació de la bandera de la ciutat (tampoc a cap de les altres fonts consultades). Sí, afirma que foren preses, endemés de diverses armes, vàries banderes als agermanats. Aquesta darrera constatació ha mogut a afirmar que la bandera en qüestió (custodiada per una branca de la família Amorós), en realitat era la dels agermanats, guanyada pels alcudiencs.

Sobre la bandera utilitzada pels agermanats

Com hem vist, foren utilitzades diverses banderes pel conglomerat heterogeni que configurava les tropes de la “Santa Quitació”. Queda patent que la majoria de grups enarboraren banderes pròpies i distintes, com hem demostrat.

Corre la llegenda que per part dels agermanats s'emprà una sola bandera. Com hem vist, això és incert. Aquesta mateixa faula assegura que la bandera dels agermanats fou la mateixa que la dels “Comuneros” de Castella, que erròniament, s'ha dit era “El Pendón de Castilla”, que seria una ensenya de color morat. D'aquesta manera, s'ha arribat a la romàntica –i errònia– conclusió que el blau de la bandera d'Alcúdia, podia ésser originàriament morat. Com hem dit res de tot el dit és veritat, ni tan sols que el pendó de Castella, fos de color morat, ans era carmesí. La substitució de la faixa vermella inferior de la bandera d'Espanya per un altre de color morat (de les mateixes dimensions), durant la Segona República, amb l'excusa d'introduir els colors de Castella, fou un greu error dels vexil·lòlegs assessors. Probablement l'errada partí d'acceptar, sense un adequat estudi previ, que el conegut per “Estandante de Padilla” –un drap morat amb un castell blanc al centre– utilitzat pels “Comuneros”(coneguda societat secreta fundada a 1.821) era el “Pendón de Castilla”.

Sí, hem trobat un passatge de la Guerra de les Germanies a València, concretament a Dénia (1520), que assevera, que les milícies municipals guanyaren als agermanats una bandera que era blava.

L'ús de banderes blaves als regnes units i després unificats d'Espanya

No és estranya la utilització de banderes d'aquest color a Espanya.

Durant la Dinastia dels Àustria, la trobem a distints regnats com a bandera naval. Està documentada a partir de l'època del primer Ausburg i següents: Carles I, Felip II, Felip III, etc... El que ens interessa és conèixer si era emprada en els temps de les Germanies. Existeix una cita que manté, que abans de desembarcar a Tunis a 1535, el Rei Carles I (i V del nom com a Emperador), després d'arengar les tropes, va desplegar una bandera de dues cares. A la una hi havia pintada la imatge de Jesús crucificat i a l'altre les armes de l'Imperi i dels regnes amb les columnes d'en Hèrcules i la llegenda “Plus Ultra”. La segona de les cares descrita, es representa sobre drap blau marí. Per alguns autors es manté que aquest mateix pavelló fou

l'emprat a la Batalla de Lepant (1571) pel seu fill Felip II. Per contra, altres mantenen que el Papa Sant Pius V, per mediació del Cardenal Granvela, envià l'estendard de la Santa Lliga a Felip II: un damàs de seda blava fosca amb un santercrist i, als seus peus, les armes del Papa, del rei, de la ciutat de Venècia i del comandant de l'armada D. Joan d'Àustria. (fig. 2)

Amb l'entronització dels Borbons a Espanya, va seguir emprant-se la bandera blau fosc. No és cert que el color exclusiu de les banderes borbòniques fos el blanc. Ans el contrari; consta documentat (i resulta lògic) que la bandera primitiva de la dinastia borbònica fou de color blau fosc.

Com és sabut, la dinastia Borbó, té el seu origen a França i és branca tercera de la Capeta. El primer Duc de Bourbon, fou Lluís I, fill del Comte Pere de Clermont i de la Sra. de Bourbon, Beatriu de Borgonya, nét del rei capet Lluís IX el Sant de França. La dinastia Borbó, va començar a regnar a França a partir de l'any 1589, amb el rei Enric IV (novè nét de Lluís IX per línia paterna-paterna i cunyat dels darrers reis de la casa Valois). Durant les dinasties: Capeta – Valois – Valois/Angulema –Borbó (totes, d'origen comú), ja s'empraren banderes color blau fosc. Es diu que el color fou inspirat en la capa de Sant Martí i que el primer monarca, que va introduir la flor de lliris, fou Lluís IX el Sant (S. XIII). No obstant, consta documentat l'ús de la flor de lliris (sobre camper atzur), en el segle anterior, regnant el rei Felip II August (senyoravi de Sant Lluís). S'ha de dir que totes les dites dinasties empraren el mateix escut, amb diverses bordures i diferent nombre de flors de lliris: un camper atzur sembrat de flors de lliris d'or ben col·locades.

En el manuscrit del S. XIV titulat “Libro del conoçimiento de todos los rregnos et tierras e señorios que son por el mundo et de las señales et armas han”, conservat –avui– a la “Biblioteca de l'Estat Bàvar” a Munic,⁹ es pot llegir: “*El rey de Francia á por señales un pendón azul con tres flores de lises de oro atales*”. Altres banderes emprades foren l'estendard de color blanc de Joana d'Arc i la bandera entallada vermella, coneguda popularment amb el nom d'Oriflama de Sant Dionís.

Possiblement, la bandera blanca, fou introduïda a França durant el segle XV, i el motiu seria l'enfrontament entre els lleials a Carles VII de França i els partidaris del seu cunyat Enric VI d'Anglaterra, que fou coronat rei de França (1431). Els partidaris de l'anglès enarboraren la bandera blava, front als seguidors del francès, acabdillats per la donzella d'Orleans que portava la bandera blanca.

Un nombre important de banderes (reials), emprades a França fins a començament del S. XVII, excepció feta de l'interval dit, foren de color blau fosc. El Rei Borbó d'Espanya, continua fent-ho, com a guió personal, substituint les tres flors de lliris per l'escut d'Espanya, acoblat de la creu de Borgonya, el jonc i les fletxes i rodejat del Toisó d'Or. També utilitzaren banderes blaves diversos cossos de la milícia, entre d'altres, els Regiments de Cavalleria i Infantaria de Borbó.

⁹ Signatura: Cold. Hisp. 150.

En el manuscrit 2530, dipositat a la Biblioteca de Catalunya, denominat “Tractat de vexil·logia amb notícies sobre banderes i estendards d'Espanya, França, Regne Unit i ordes religiosos militars” (1875 i 1900), apareixen diverses banderes blaves navals a les “Provincias Marítimas” de l'Estat espanyol. Pel que pertoca a Balears, podem veure que la bandera de Mallorca és blau fosc amb un cantó groc a la vora superior de l'asta i la d'Eivissa, similar, traslladant el quadrat groc del cantó al centre geomètric i restant el blau com a ampla bordura.

En aquest manuscrit, també es representa la primitiva bandera marítima de França, curiosament, de manera molt semblant a la d'Alcúdia: drap blau fosc amb una creu plana blanca centrada i les banderes de la casa reial Borbó de França. (fig. 3)

És sabut que quan varen desembarcar a Alcúdia les forces borbòniques del cavaller d'Asfeld (Claude-François Bidal, nominal, llavors, Marqués d'Alacant i més tard titular Marqués d'Asfeld), les autoritats civils de la ciutat declararen la seva adhesió a Felip V, i li rendiren la ciutat el 20 de juny de 1715. La fidelitat al Rei, motivà el privilegi de franquícia d'allotjaments.

És possible, doncs que l'origen de l'actual bandera, sia del temps de la Guerra de Successió i no de la Guerra de les Germanies? Ho presentem com a hipòtesi, ja que no hem pogut trobar cap document que ho pugui corroborar.

Paper d'Alcúdia a la Guerra de les Germanies

L'evidència del crescut nombre de mascarats externs que es refugiaren a la salvaguarda de les muralles d'Alcúdia durant les Germanies, i que el comandament suprem de les tropes fou encarregat a externs, més preparats per a la guerra, no ha de menysprear l'important paper dels naturals de la ciutat contra els agermanats.

La intervenció i decisió dels habitants d'Alcúdia de mantenir-se fidels a la monarquia, va significar la possibilitat d'emparar la important situació estratègica de la ciutat i la via, gairebé expedita, de comunicació marítima. També salvar la vida de gran nombre de fidels al rei, molts d'ells membres d'influents famílies de l'illa.

La lleialtat dels alcudiençs, feu possible, el 13 d'octubre de 1522, el desembarcament de reforços, composts per quatre galeres, 13 navilis i altres veles menors. L'armada, capitanejada per D. Juan de Velasco, va recollir d'Eivissa al Lloctinent Baró de Gurrea i a altres mascarats de l'illa i de Menorca. Amb l'ajuda de les tropes desembarcades, comença l'ocupació de Mallorca.

Tot això queda patent -de manera inexorable- per la concessió d'un nombre molt important de privilegis pel Carles I. No és el lloc adient per recordar els privilegis atorgats per l'Emperador a Alcúdia el mes de juliol de l'any 1523.¹⁰ Sí, inte-

¹⁰ Los A.M.A., Totosaus. *Recopilación de los Reales Privilegios, Reales Cédulas, Cartas Ordenes y Reales Sentencias y declaraciones a favor de la Fidelísima Ciudad de Alcúdia*, 1743. DEYÁBAUZÁ, M.J.: MAS FORNERS, A.; ROSSELLÓ VAQUER, R., *Història d'Alcúdia. El segle XVI*, Alcúdia, 2002, pp. 40, 41, 85.

ressa recordar que per Privilegi de 17 de juliol de 1523, s'establia que es poguessin esculpir damunt les portes de la vila les armes reials (el privilegi de títol de ciutat porta dada del dia sobresegüent).

Conclusió

Quina era emperò la bandera emprada per les tropes de Carles I a la Guerra de les Germanies?. No hem pogut trobar constància física ni documenta. La vexil·lologia, front a l'heràldica, es representa sobre materials perennes i fàcilment destructibles. Queda, emperò, documentada la utilització de pavellons de l'armada durant els Àustria de color blau marí.

Si, com es manté, a Tunis –poc després de les Germanies- s'emprà el pavelló blau fosc, hi ha la possibilitat que l'armada reial que desembarcà a Alcúdia també l'utilitzés. I, si a la Batalla de Lepant, transcorreguts prop de quaranta anys, encara es continuava emprant el mateix color de drap, arribaríem a la conclusió que el blau era la tonalitat acceptada –al manco- per l'armada reial dels primers Ausburgs.

Per altre part, hem vist que l'Armada dels Borbons, també emprà, endemés del pavelló blanc, el blau marí. Recordem que, en el manuscrit indicat (Sig. 2530 de la Biblioteca de Catalunya: “tractat de vexil·logia amb notícies sobre banderes i estendards d'Espanya, França, Regne Unit i ordes religiosos militars”) datat entre 1875 i 1900, apareix com antiga bandera de la marina de França, un pavelló gairebé idèntic a la bandera d'Alcúdia.

- La mida de la bandera d'Alcúdia, emprada de manera ininterrompuda a les processons del Sant Crist, dificulta l'ús que se li ha donat. No tan sols no es pot dur desplegada, sinó que ha estat mutilada al vol per poder ésser materialment portada. La seva grandària és tan considerable, que l'asta ocupa tota la seva extensió, fent impossible ésser irada. Queda patent que no és un estendard processional, les seves concretes característiques, dificulten (o més bé impossibiliten) ésser portada a mà; el que demostra que –originària i necessàriament- era col·locada a un lloc de considerable altura per a poder ésser vista de lluny, ja fos sobre les portes de les muralles, ja com a pavelló a un vaixell d'important grandària. Tampoc té la forma habitual dels estendards religiosos.

- L'antigor de la bandera es pot veure a simple vista pel material emprat. El drap està molt deteriorat. El cosit de la creu i al fil emprat evidencien la seva vellúria. S'han fet anàlisis químiques per conèixer la seva antiguitat, resultant que el teixit era, al menys, del S. XVIII (probablement de principis). S'ha de dir que la porció i elaboració de la part vora l'asta és posterior, modificant-se la forma que la subjectada al pal. Segur, que abans estava clavada directament a l'asta (ja fos en tates, anelles o lligams) i després fou modificada per a poder ésser desmuntada i guardada. Recordarem que fins al segle XVIII les banderes eren subjectades directament al pal. Possiblement aquest retoc, consistent en eliminar o modificar el tros de tela

tocant a l'asta, és el responsable que el travessar de la creu arribi, actualment, fins a la vora esquerra de la bandera i dificulta ésser llegida de lluny.

- Com ja hem exposat el disseny de la bandera és molt antic. Les banderes de colors uniformes foren una preferència dels països àrabs antics, introduïda per la dinastia abbàssida: negre (segle VIII); a la que seguiren l'omeia: blanc, els kharigites: vermell i la dinastia fatimita: verd, que esdevingué el símbol de l'islam. Les croades difongueren l'ús de banderes uniformes entre els pobles cristians, generalment inspirades en el símbol de la creu. La creu llatina fou, possiblement, la modalitat més antiga, emprada pels hospitalers. També hem dit, que el “Dannebrog” o bandera de Dinamarca, molt semblant a la d'Alcúdia, és considerada la bandera més antiga d'Europa (segle XIII).

Hem trobat evidències de l'ús de banderes blaves (pavellons de la marina) pels primers Àustries. També pels Borbons. Emperò no hem pogut identificar la bandera emprada pels realistes en els episodis dels enfrontaments durant el setge dels agermanats, que tot indica fou la emprada pels alcudians. El probable maneig de banderes reials blaves a Tunis (Carles I) i a Lepant (Felip II), i la seva propera ubicació cronològica amb la Guerra, podria fonamentar la possibilitat de l'ús del color blau als pavellons de l'armada reial dels Àustries.

Cap la possibilitat que ja durant el conflicte, o després de la concessió del Privilegi de 17 de juliol de 1523, de poder esculpir damunt les portes de la vila les armes reials, tal volta començaria a ondejar a dalt de les muralles el pavelló de guerra color blau, emprat pels monarques a Tunis i a Lepant (?), amb les armes reials. Amb el temps i quan va passar a ésser part de la processó del Sant Crist, l'escut seria substituït per la creu de la passió, més adient al seu ús.

Existeix un greu inconvenient a l'anterior hipòtesi, i és que les mides de la bandera, vaticinen que el seu primitiu ús no fou per ésser emprada a la Processó del Sant Crist i que sembla que –ja- originàriament tenia la mateixa configuració que avui, pel que hem de concloure que l'ensenya pot haver-se inspirada en la bandera reial, emperò amb entitat pròpia i diferenciadora, ja originàriament.

El propi Dr. Reinés, d'on parteix el passatge de la recuperació de la bandera d'Alcúdia, de mans dels agermanats, ens diu: “Las armas de Alcudia que ostentaba el estandarte que los alcudianos desplegaron al viento en la guerra que sostuvieron contra los agermanados, eran dos torres; y los dos grifos que tienen sobre ellas ahora, sosteniendo una corona imperial, añadióselos el emperador D. Carlos V”, sense documentar l'afirmació. No obstant, dóna a entendre que no era la mateixa emprada a la processó del Sant Crist. No hem pogut resoldre de manera categòrica la incògnita de si s'empraren varies o una sola senyal per part dels realistes; emperò, hem trobat indicis per a poder formular la hipòtesi de l'ús d'una sola bandera, i que aquesta fou l'estendard de l'emperador.

- Altra hipòtesi que hem esbossat és que fos el pavelló reial, portat per les tropes del Cavaller d'Asfeld; tot quadraria. La bandera seria la mateixa que l'emprada

per la marina francesa (recordem que és possible que el groc que és veu avui, fos originàriament blanc), les mides, i fins i tot l'antiquat, concordarien. Endemés, és coneguda l'exagerada adulació que el jurat en cap d'Alcúdia, Pere-Antoni Roig i Bonet, mostrà cap a les tropes borbòniques (encara que inicialment no fos filipista), a l'extrem de propiciar la coneguda publicació "Oración fúnebre (.....) con que la fidelíssima Ciudad de Alcudia (.....) lloró la muerte del Sol de Francia (.....), amb motiu de les exèquies del rei francès Lluís XIV (senyoravi de Felip V) i que fou dedicada al governador d'Alcúdia, el brigadier botifler D. Antonio Gandolfo.

- La conclusió darrera i definitiva, és que: L'ús de l'estendard d'Alcúdia, amb independència del seu origen, tant si és anterior, coetani o posterior a les guerres de la Germania o de la Successió, està acreditat -de manera irrefutable-, al menys, a partir del segle XVIII, i que és l'ensena que identifica i individualitza a la ciutat.

III. Proposta de bandera per a identificar-se i diferenciar-se Alcúdia dels altres ens territorials

Les banderes son emprades, no sols per les Entitats Autònomes, si no també per nombroses corporacions supra-provincials, provincials i locals.

El cas d'Alcúdia, no és excessivament freqüent a Mallorca, ja que poques viles o ciutats poden gaudir de bandera amb una tradició que arranca dels S. XVI-XVIII. Baix cap concepte es pot variar l'actual, sols podem adequar-la a les normes vexil·lògiques i procurar que sia més llegible i identificable amb el municipi.

La doctrina general de la Ciència Vexil·lògica, manté que les banderes han de gaudir de les següents característiques:

- a) Senzilles, compostes del mínim nombre de parts.
- b) Clares, que és puguin llegir el seu conjunt en facilitat i a distància.
- c) Distintes, perquè no es pugin confondre amb altres. Les seves figures i els colors, no han de coincidir amb cap altre municipi.
- d) S'ha d'evitar reproduir el conjunt de símbols municipals (escut), reservant aquesta modalitat per a la bandera nacional. Si bé, es pot reproduir al drap una figura representativa de l'escut simplificada.
- e) A les banderes municipals, si es col·loca l'escut, és aconsellable no fer-ho al centre.

Les normes de la vexil·lògia i de l'heràldica no coincideixen. A la vexil·lògia, és necessari descriure la forma, les proporcions exteriors i interiors dels elements continguts i les distàncies entre ells. La permissivitat artística de l'heràldica, no és admesa per la vexil·lògia, alhora que és molt més lliure en la varietat cromàtica (no existeixen metalls), es permeten tots els colors, també color sobre color, i fins i tot dues tonalitats del mateix color. Les figures son representades -sempre- de manera esquemàtica i sense relleu.

La forma habitual de les banderes municipals, encara que alguns autors intentaren ressorgir la quadrada, és l'apaïxada i la seva proporció 2x3.

A Balears, alguns municipis han dissenyat la seva ensena col·locant simplement al centre de la bandera de Catalunya (la senyera), l'escut del municipi. Aquesta modalitat, no és recomanable, ja que va en contra de les normes vexil·lògiques: hem dit que la representació plena -i endemés al centre- de l'escut, sols és aconsellable per a la bandera nacional i tampoc queda garantida ni la claredat ni la singularitat. Altre sistema de representació, és la bandera partida al centre vertical, a l'asta els signes propis de la vila i al vol els quatre pals catalans. Hem de repetir el dit, en lo pertocant a la claredat i singularitat i inconvenient de reproduir l'escut ple. Finalment, s'ha proposat una altra variant, consistent en substituir de la bandera de Mallorca el castell blanc per les armes plenes pròpies del municipi, tornem a dir que no és recomanable pels motius ja exposats.

Abans de concloure, tindrem que referir-nos molt breument a l'escut d'Alcúdia, que no és objecte d'aquest treball. Ja hem dit que existeixen diferències molt notables entre les normes de la vexil·lògia i l'heràldica, ja que les banderes serveixen per a poder-se identificar a la llunya i els escuts de manera molt propera. Els esmalts heràldics, son d'una rigidesa absoluta, mentre els colors vexil·lògics no s'atenen a més regles que el de poder-se diferenciar -amb la màxima claredat- les figures del drap. La figura vexil·lògica, ha d'ésser de la mida i proporció de la bandera, estilitzada i substantiva del que representa, emperò el més simple possible. S'ha de procurar incloure el menor nombre de figures dintre del drap. En el supòsit d'existir ja un escut oficial (i resultar complex), haurem d'extreure les parts més significatives i representatives, per a poder aconseguir alhora: la diferenciació de les figures del drap -a distància- i identificar el municipi.

Queda constància del primitiu escut de la ciutat a l'oratori de Santa Anna d'Alcúdia. No és pot asseverar si la figura de l'escut primigeni fou un castell, una fortalesa o una porta de muralla. Això no té importància, ja que partirem del privilegi atorgat després de les germanies de poder esculpir sobre les portes de les muralles les armes reials.

L'actual escut d'Alcúdia representa aquest privilegi, doncs es limita a reproduir una porta de muralla, amb l'escut imperial de Carles I a dalt, sostingut per dos grius rampants a manera de suports. L'escut de l'emperador, es representa de manera esquemàtica: dintre d'un escudet l'àguila bicèfala.

Per altra banda, fins al segle XVIII la porta de muralla de l'escut d'Alcúdia es pinta terrassada, ja sia plena (així és veu a la capella del Sant Crist de l'església parroquial) o aïllada (**fig. 4**). Més recentment, es canvià la terrassa per ones de la mar; la primera representació l'hem trobada a un goig del Sant Crist de 1781, el que va provocar la modificació dels esmalts. També, com a conseqüència de reproduir -sistemàticament- el "retrato" de la porta de Xara, que estampà el Sr. Ventaiol sobre l'escut a la seva Història d'Alcúdia; es reproduïx un greu error heràldic, ja que les

portes de muralla sempre s'han de representar amb merlets (entre dues torres) i especificar el seu nombre. Hem de dir, endemés, que l'única constància gràfica que ens queda d'un escut reial col·locat sobre una de les portes de la muralla, és sobre la porta de Mallorca (Palma o Sant Sebastià) i mai sobre la Porta del Moll. Documents gràfics anteriors a l'any 1927, mostren la porta de Xara amb el mateix finestró que és pot veure avui, ja rebaixat el tram de muralla entre les torres (en alguns d'ells és veu una garita), i sense cap escut sobre el portal.

Quan es construí l'actual església parroquial (1882-1893), va començar una tergiversació de l'escut, que fou incrementada de manera progressiva fins arribar a la composició feta per un conegut gravador lusità, que no respecta ni la tradició ni les lleis heràldiques. Sobre el Portal Major de l'església de Sant Jaume es va col·locar un magnífic escut, emperò es va eliminar l'escudet a on estava col·locada l'àguila bicèfala que representava les armes reials. Més endavant (1929), amb la construcció de l'actual Ajuntament, es mantingué la incorrecció, si bé es va incrementar amb altres errades: s'eliminaren els dos grius, es va acoblar a l'escut l'àguila bicèfala, es va rodejar del Toisó d'Or i es va coronar amb corona imperial. Més recentment, el gravador portuguès que hem mencionat, va afegir les columnes d'Hèrcules i desfigurà l'anyell del Toisó. D'aquesta manera, l'àguila, deixà de representar les armes reials i va passar a ésser una figura heràldica sense significació. Tampoc és legítim agafar un escut imperial, buidar-li les armes del monarca i substituir-les per les de la ciutat. El timbre, els atributs i les ornamentacions exteriors de les armes de l'emperador, sols poden ésser emprades amb l'escut imperial.

És necessari, tornar a col·locar l'àguila bicèfala dintre del seu escudet (amb camper definit i esmaltat), deixant net l'exterior de l'escut i tornar a timbrar-lo amb una corona de ciutat. També és oportú col·locar la reproducció de l'escut de la ciutat, ubicat a la dreta de la Porta de Mallorca sobre el portal.

Hem detallat tot l'anterior, per deixar constància de quin és l'escut correcte d'Alcúdia i veure d'on podem partir. De l'escut agafarem la part més significativa, que és una porta de muralla de set merlets (cal indicar el nombre). Tampoc podem deixar el que individualitza l'escut d'Alcúdia -les armes reials sobre la porta- aprofitant d'aquestes les part més fàcilment identificable de l'escut de l'emperador Carles, l'àguila bicèfala acoblada dels Àustries: de sabre, esplaiada, coronada, becada, membrada i armada d'or i linguada de gules.

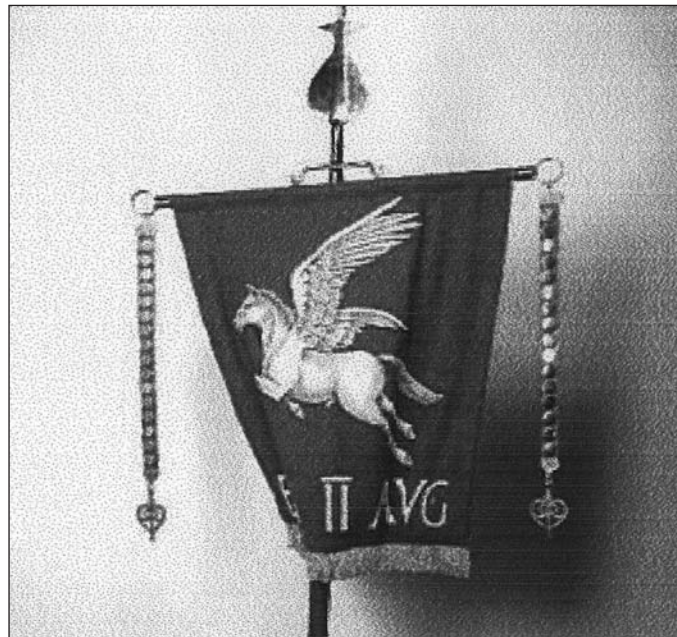
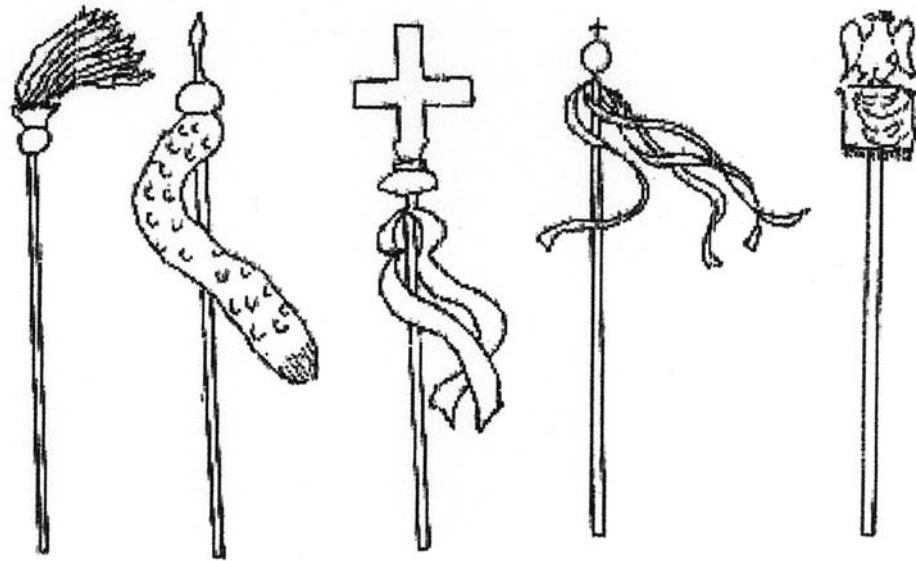
Com a figures més representatives de l'escut, extraurem la porta de muralla i l'àguila bicèfala timbrada amb la corona imperial dels Àustria, que haurem d'extreure de l'escudet (que permet la vexil·lologia emperò no la heràldica). La justificació de no mantenir l'escudet és perquè a mitja distància sols és veuria una taca sense poder-se distingir la càrrega del camper. Tampoc perfilarem l'escudet perquè la línia no seria visible.

Utilitzarem el mateix groc pàl·lid de la creu de la bandera per a representar la porta de muralla, que és de color natural a l'escut. També, haurem de mudar el

color de l'àguila, ja que si es representa negre, no es distingirà del drap (blau molt fosc).

Farem servir el codi de color internacional Pantone Matching System, per a fixar detalladament els colors.

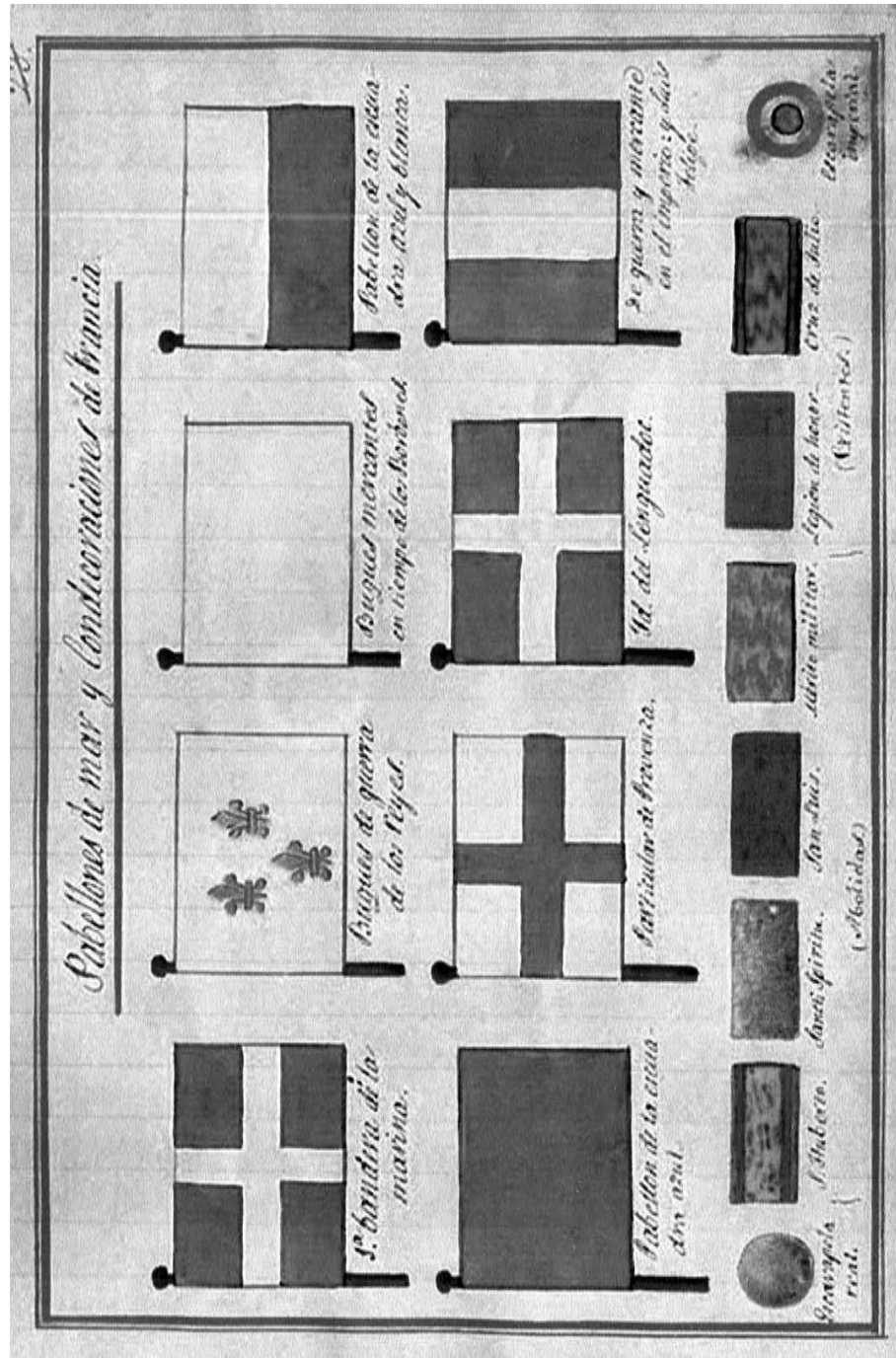
La bandera proposta és l'emprada des de temps immemorial per la Ciutat d'Alcúdia: Bandera apaïsada de proporcions dos d'alt per tres de llarg, blau fosc (Pantone Matching System: Pantone 2757-CVC. – b+), amb una creu escandinava que es creua en el primer terç, d'amplada d'1/6 de la bandera i de color groc pàl·lid (Pantone Matching System: Pantone 600-CVC. Y-). Al cantó superior de l'asta, del mateix color que la creu, i proporcions d'1/4 del total: Una porta de muralla de set merlets, amb l'àguila imperial dels Àustria a dalt. (**Fig. 5**)

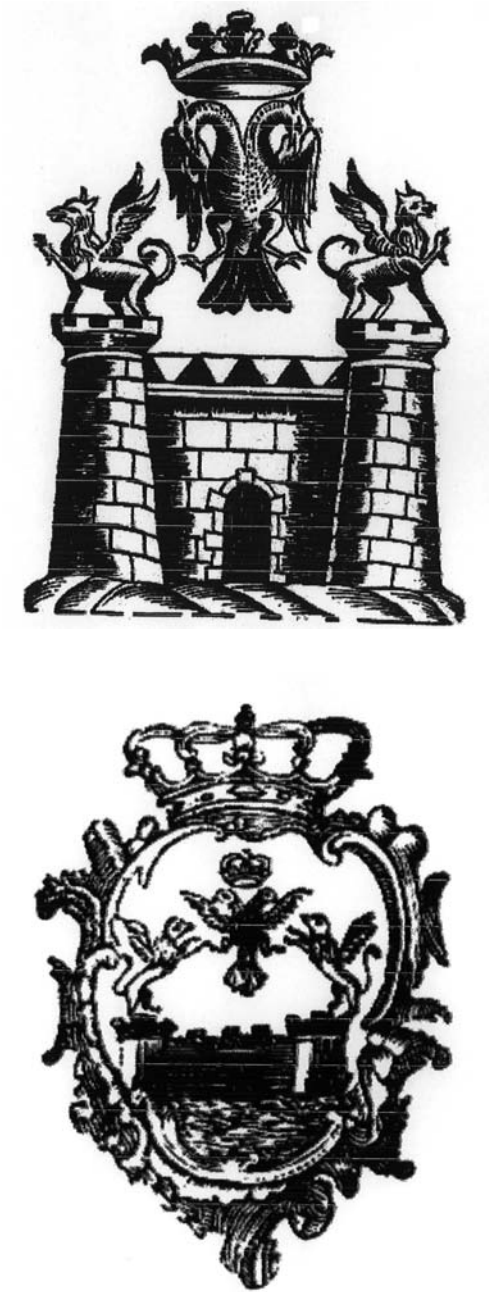
(Fig. 1). Reproducció de diversos vexil·loides i d'un vexil·lum.

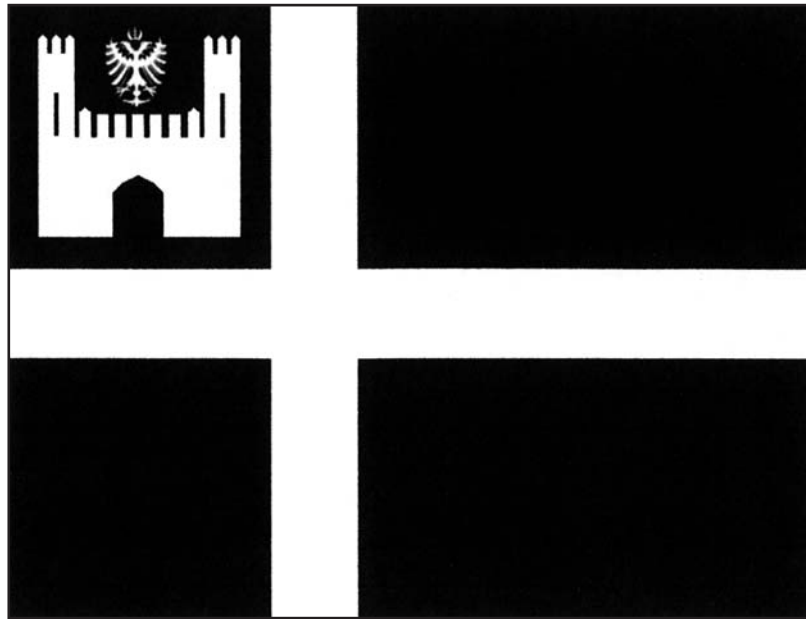
(Fig. 2). Còpies de reproduccions de pavellons emprats per els primers Àustries.
Es pot veure la reproducció de la bandera de Tunis i de la de Lepant.

(Fig. 3). Còpies del manuscrit dipositat a la Biblioteca de Catalunya, corresponents a banderes de les províncies marítimes d'Espanya i pavellons i banderes de França.

(Fig. 4). Dos exemples d'escuts d'Alcúdia del S. XVIII amb portes tarrassades (una plena i l'altra aïllada), amb la franja de murallada ben pintada heràldicament, és a dir, amb merlets.

(Fig. 5). Disseny de la bandera i detall de l'àguila.